

Na odločitve vplivajo prepričanja, čustva in vrednote

Iz predavanja Görana Hermeréna in pogovora Mira Cerarja z njim

✂ Erika Ašič

V torek, 13. 5. 2014, so sodelavci Inštituta za etiko na Brdu pri Kranju organizirali predavanje in pogovor s prof. dr. Göranom Hermerénom. Po predavanju se je z njim pogovarjal dr. Miro Cerar, mi pa smo zapisali povzetek tega pogovora. Dogodek je bil namenjen 'prijateljem etike' – ravnateljem, učiteljem, vzgojiteljem, staršem ter drugim, ki se v svoje okolje trudijo vnašati več etike ter razmislek in pogovor o njej.

Prof. dr. Göran Hermerén je profesor za medicinsko etiko na Univerzi v Lundu na Švedskem. Pred tem je bil profesor filozofije in teorije znanosti, posvečal pa se je predvsem etiki, estetiki in politični filozofiji. V letih od 2002 do 2011 je bil predsednik Evropske skupine za etiko v znanosti in novih tehnologijah (EGE) v Bruslju in sodeloval pri pripravi Konvencije Sveta Evrope o človekovih pravicah in biomedicini. Pri Združenju evropskih akademij znanosti in umetnosti (ALLEA) predseduje Stalni delovni skupini za znanost in etiko, ki se ukvarja z etičnimi vidiki kot bistveno sestavino pri utrjevanju nove Evrope. Je predsednik Svetovalnega odbora nemškega referenčnega centra za etiko v znanosti o življenju (DRZE) v Bonnu. Od leta 2001 predseduje Komisiji za etiko pri švedskem raziskovalnem odboru v Stockholmu, je član švedskega nacionalnega sveta za medicinsko etiko in član švedskih parlamentarnih in vladnih komisij za etična vprašanja. Je tudi član Evropske akademije v Londonu in Kraljeve akademije v Stockholmu, avtor in soavtor številnih del s področja etike, estetike in filozofije umetnosti, teorije in filozofije, raziskovalne in aplikativne etike. Predava po vsem svetu, sodeluje na številnih znanstvenih in strokovnih konferencah in je gost radijskih in televizijskih oddaj.

Kako naj učitelj poučuje o moralnih vrednotah?

Najbolje je začeti s primeri, izkušnjami, ki otroke spodbujajo k razmišljanju, odkrivanju, raziskovanju. Osredotočimo se na pripomočke (filmi, videoposnetki, besedila), s katerimi spodbudimo razmišljanje in pogovor o vrednotah,

seveda primerno starosti in zrelosti učencev. Najpomembnejši je pogovor. Če je npr. učenčev odgovor 'čuden', o istem povprašamo še druge, spodbudimo pogovor z novimi vprašanji: kakšne so posledice, ali si jih želimo, ali bi npr. radi živeli v družbi, kjer so invalidi diskriminirani ipd. Pri tem je pomembno, da vsi udeleženci, tudi

najmlajši v družini, lahko izrazijo svoje mnenje. Učitelj mora podati informacijo o zakonih, predpisih, smernicah za vedenje. Pomembna pa je tudi vaja: igra vlog, skupinsko delo in skupno iskanje odgovorov na moralna vprašanja, izkušnje v resničnih situacijah, o katerih potem mladi razmišljajo in se pogovarjajo o etičnih vprašanjih ter vrednotah.

Ali bi morali učenci pri vseh predmetih razpravljati o etiki (npr. pri zgodovini) ali je dovolj, da imajo poseben predmet o etiki?

Verjamem v vključevanje (integracijo) etike v predmete. Tako problem postaja večji izziv, etika dobi življenjsko razsežnost, učenci razumejo in razmišljajo o etičnih dilemah.

Najprej je treba narediti analizo, raziskati situacijo, nato se odločimo. Odločitev vedno temelji na prepričanjih, čustvih in vrednotah. Ko vse to vleče v isto smer, je odločitev enostavna, ko pa se pojavijo nasprotja, iščemo izgovore. Ko npr. govorimo o začetkih druge svetovne vojne – danes imamo nekatere podobnosti in nekatere razlike (Grčija, Ukrajina) – primerjajmo te situacije (kaj je podobno, kaj različno, kaj dobro, kaj slabo) in se pogovarjajmo o tem. Tako etiko integriramo v pouk.

Ali bi morali učitelji uporabljati v pogovoru tudi podobe, slike?

Seveda, ko enkrat vidite podobo, je ne pozabite več. Če se ustavi pri drugi svetovni vojni; spomnim se dogodka, ki se mi je za vedno vtisnil v spomin. Nekoč sem obiskal koncentracijsko taborišče. Videl sem fotografije, predmete (očala, obleke, plinske celice idr.).

Tega ne bom nikoli pozabil. Prav tako ne bom pozabil podob bojnih polj iz prve svetovne vojne, množice mrtvih, ki jih je bilo iz leta v leto več. Ob tem začnemo razmišljati o človečnosti. To je nekaj, iz česar se moramo nekaj naučiti. To se ne sme ponoviti. Učitelj ima tu izjemno vlogo, saj pri mladih lahko spodbudi razmišljanje. Slike, podobe so zato izjemno pomembne.

Poudarjate, da je treba začeti z vzgojo za etične vrednote zelo zgodaj. Nekateri starši pa se znajdejo v težavah z npr. 14-letnikom in so zamudili priložnosti zgodnje vzgoje. Ali še obstaja upanje zanje?

Pri tem morate biti zelo pazljivi. Ne reči, da ni več upanja. Menim, da vedno obstaja upanje. Morda je treba spremeniti način, metodo, pristop in

S tem se strinjam. Podcenjujemo čustveno in socialno inteligenco. Če pogledate ljudi, ki so res uspešni, imajo poleg izobrazbe razvito tudi čustveno in družbeno/socialno inteligenco. Upoštevati je treba vse vrste inteligenc, drugače se ne razvijamo kot popolna človeška bitja, kot celostne osebnosti in ne prispevamo k družbenemu življenju toliko, kot bi lahko.

Katera je najboljša metoda oz. pristop k poučevanju mladih, da spodbudimo razvoj njihove čustvene inteligence?

Uporabimo primere. Pri nas na Švedskem imamo veliko pogovorov o mobingu v šolah, gre za zbadanje, da je npr. nekdo predebel, presuh ipd. Ni druge poti, kot da razmišljamo tako: "Če bi bil to jaz ali moj sin ali brat, kako bi si želel, da me obravnavajo?" Spod-

Najprej se je treba vprašati, katere cilje želimo doseči; ali želimo učenje ali pridiganje. Nevarnost je, da iz etične vzgoje naredimo nekaj drugega. Osredotočimo se najprej na postavitev jasnih ciljev – kaj želimo doseči; potem na metodo in na pripomočke, s katerimi želimo cilje doseči. Poudarjam tri vidike dobrega učitelja etične vzgoje. Učitelj najprej potrebuje *znanje*, poznavanje etičnih tradicij, ključnih pojmov, pravil in etičnih načel; to vključuje tudi poznavanje posledic določene etične odločitve. Drugo je *zavedanje* etičnih vidikov, to, da oseba čuti etične vidike, da se zaveda etičnih vprašanj, ki jih neka situacija sproži. Tretja je *usposobljenost*, da oseba deluje pozitivno in ustrezno, v skladu s situacijo, v kateri se nahaja. Da pri pouku izbere prave metode, tehnike, vaje, vsebine za pogovor. Tako dobimo odgovor na to, kdo je najprimernejši učitelj, tisti, ki ustreza tem kriterijem. To lahko tudi diagnostično preizkusimo.

Kako uskladiti etično vzgojo in osebne svoboščine?

Vaše vprašanje me je usmerilo na misel ameriškega filozofa Johna Rawlsa, ki nas v svoji teoriji o pravičnosti vabi, da o določenih izbirah premislimo pod t. i. 'tančico nevednosti'. To pomeni, da ne vemo, kdo smo, od kod smo, nič o naših prihodkih, zdravju, boleznih, spolu, otrocih itd. Ko tako odmislimo vse stvari, razmišljamo o načelih, ki bi jih izbrali za pravično družbo; izluščimo le tisto, kar je za pojmovanje pravičnosti zares pomembno. Vemo, da pripadnost določeni skupini (bec, srednje starosti, moški, določena vloga ...) vpliva na družbeno zaznavo, skrb, jo ustvarja. Rawls zato želi, da si predstavljamo, kako bi si želeli, da družba deluje, če o sebi, svoji vlogi ne bi vedeli nič. Katera načela delajo družbo pravično? Včasih je priporočljivo narediti tak miselni eksperiment.

Svoboda je pomembna, ampak ni absolutna, so omejitve. Upoštevati je treba kontekst. Če se postavite v položaj nevednosti, si postavite določene omejitve; če pa se zavedate svoje vloge, boste zavzeli 'egoističen' položaj – ugodnosti zase in za svoje bližnje.

Foto: arhiv Inštituta za etiko

vedno znova poskušati. Jasno pa je, da v nekaterih primerih ne boste nikoli uspeli. Nevarno pa je reči, da nima pomena. Poskusite narediti najboljše, kar zmorete; kot starši in kot učitelji. Nihče ni popoln, ampak delamo, kar zmoremo. Menim, da če poskušate dovolj in na različne načine, boste uspeli.

Zdi se mi, da naši civilizaciji primanjkuje čustvene, socialne inteligence. V Sloveniji je npr. veliko visoko izobraženih ljudi z različnimi sposobnostmi, imamo razvito tehnologijo, ampak vse to ni dovolj.

bujajmo razmišljanje o tem, kako bi se počutil jaz oz. nekdo, ki je pomemben zame. Upoštevati pa je treba, da nas pritisk skupine zelo hitro ujame. V šoli bi bilo dobro ocenjevati tudi čustveno inteligenco (ne samo matematike, jezika, zgodovine), saj bi tako dali signal učiteljem in učencem, da so te stvari pomembne in da je treba delati tudi na tem. Strinjam se z vami, da je odsotnost teh vrtilin za družbo nevarna.

Kaj pa tveganja, nevarnosti v procesu izobraževanja in poučevanja etike? Kako npr. izbrati pravega učitelja?

Podobno je s sredstvi in ciljem, npr. metode testiranja v medicini na živalih, zarodkih; ko gre za vprašanje etičnosti, cilj ne upravičuje uporabe vseh sredstev.

Kaj najbolj vpliva na etično odločitev?

Na etične odločitve najbolj vplivajo tri stvari. Prva so *prepričanja*, osebna stališča; v kar je nekdo prepričan, pogojuje to, kako o tisti stvari razmišlja. Od tega, kakšne posledice predvideva, je odvisno njegovo delovanje. Druga so *čustva*, ki so neposreden spontan odziv na situacijo, so bolj ali manj močna in navadno niso trajna stanja. Od tega, kako s čustvi zaznavamo določeno situacijo, je odvisno, kako tečejo misli in kakšna bo odločitev. Tretje so *vrednote*; te predstavljajo cilje, ki jih želimo doseči. Če se vse troje dopolnjuje, je odločitev lahka in jasna. V nasprotnem primeru človek dvomi, se težko odloči ali si zatiska oči pred tem, da bi videl problem.

Lahko rečemo še kakšno besedo o vrednotah?

Vrednote so osebnostne značilnosti, lastnosti, ki so zaželenne same po sebi (zdravje, znanje), ali pa so sredstva za doseganje nečesa (npr. denar). Ločimo zunanje in notranje ter pogojne in brezpogojne vrednote (npr. pravica do življenja). Pomembno je, da za moralne vrednote, dobre navade začnemo vzgajati že zelo zgodaj.

Imamo osebne in družbene vrednote, zato vrednote vplivajo na osebne in družbene odločitve. Vrednote javnega življenja (npr. pravičnost, poštenost, solidarnost, demokracija, integriteta, zasebnost, sočutje) pomagajo graditi družbeno povezanost. Osebne vrednote so povezane z osebnimi vrlinami (npr. poštenost, zvestoba, naklonjenost, empatija). Ne vidimo jih, ne otipamo, vendar jih čutimo in doživljamo. Vrednote so tesno povezane z identiteto, pomagajo nam odgovoriti na vprašanje, kdo sem jaz, kdo smo mi. Možnih je več odgovorov, vprašanje identitete ni lahko. Vrednote pomagajo oblikovati osebno in kulturno identiteto. Močno vplivajo na etične odločitve, nanje se sklicujemo, ko

želimo utemeljiti ali upravičiti neko etično odločitev.

Ali ni finančna kriza posledica krize etike?

Povezava je opazna. V veliko državah je problem korupcija. Korupcija spodkopava trg, to pomeni, da morajo potrošniki plačevati več in več. Tu pride do izraza vrednostni sistem. Ali nekdo korupcijo sprejema ali jo zavrača. Če pogledamo dejstva in analiziramo vzroke, vidim povezavo med etiko in finančno krizo. A pri tem moramo biti natančni. Problem ni samo v eni državi, pač pa v vsej Evropski uniji. Potrebujemo nekaj časa, da pridemo na zeleno vejo, rešitve moramo iskati vsi. Ampak sem optimist.

Kako daleč seže odgovornost staršev do otrok, od kdaj pa so otroci odgovorni sami zase?

Učitelji so pomembni za vzgojo mlajših generacij, ti so bogastvo naroda. Pomembno je, kako so izobraženi, kakšno sporočilo dobijo in ga nesejo naprej.

Dobrodelnost se začne doma. Na Švedskem je raziskava PISA med drugim pokazala, da imajo starši ključno vlogo pri vzgoji, tudi negativno. Starši npr. otrokom govorijo, da ni treba delati domačih nalog; učenci naj se vsega naučijo v šoli, in ko ob treh popoldne pridejo domov, morajo biti prosti. Če to vedenje staršev primerjamo npr. s kitajskimi, japonskimi, vidimo, zakaj je pri nas več problemov z matematiko, manj jezikovnega znanja ipd. Starši igrajo pomembno vlogo. Preveč smo poudarjali odnos med učiteljem in učencem, na starše pa smo morda pozabili. Razmišljajo o tem, kaj je dobro za otroke, ne razumejo pa povezave med sredstvi in cilji izobraževanja.

V mislih sem imel to, da starši včasih preveč posegajo v učne procese, včasih postanejo agresivni, v šolo pridejo z odvetniki, se pritožujejo in od učitelja zahtevajo nemogoče stvari.

O, to pa je drugače; nasprotno od tega, kar je pri nas. Menim, da je treba učiteljem zagotoviti avtonomijo, ampak to si ustvarijo sami, pomembno

vlogo pri tem imajo tudi sindikati. Želimo pa si šolski sistem, ki vsem otrokom zagotavlja enake možnosti.

Katera so trenutno najbolj pereča bioetična vprašanja, izzivi v Evropi?

Veliko jih je, predstavil bom predvsem dve. Prvo je področje sintetične biologije, tu je veliko izzivov. Govorimo o majhnem delu genoma, ki je združljiv na številne načine, ki umetno ustvari življenje. Na tem dela podjetje v ZDA. To zahteva veliko pogovorov in sprejeti bo treba pomembne, težke odločitve. Znanost danes veliko zmore, ampak nekatere njene možnosti so lahko nevarne in morajo biti regulirane, pravilno usmerjene. To so etična vprašanja.

Drugi problem je popolnoma drugačen; to so stroški zdravstvenega varstva in oskrbe. To ni znanstvena izmišljotina, to se tiče vsakega izmed nas. Potrebe po finančnih virih so v Evropi izjemno visoke, virov pa ni dovolj. Zdravniki morajo izbirati, komu in kako pomagati. Rešitev ni lahka. Vsi pa bomo čutili posledice teh odločitev. Sistemi so v državah različni, nobena država pa nima odlične rešitve. Viri za zdravstveno oskrbo bi morali biti pravično razdeljeni, vprašanje je le, kako to urediti.

Kako se spominjate pokojnega dr. Jožeta Trontlja in njegovega dela na področju etike?

Srečal sem ga v Bruslju in v Sloveniji, ko je Slovenija predsedovala EU. Bil je povabljen v *Evropsko skupino za etiko v znanosti in tehnologiji*, ki sem ji takrat predsedoval. Spominjam se njegovih osebnostnih značilnosti: bil je skromen, vedel je, kaj hoče, in temu je sledil. Bil je navdihujoč. Sam sem bil bolj liberalen kot on, ampak sva se spoštovala, spoštovala sva razlike med nama. Spominjam se, ko sva se v zvezi z izobraževanjem o etiki v znanosti po elektronski pošti pogovarjala o ključnih vrednotah v družbi in je v enem od sporočil zapisal: "Boj za te vrednote še ni dobljen." To se mi je zdel zelo dober stavek, zato sem ga uvrstil v besedilo. Bil je zelo jasen, skromen in perfekcionističen – izjemna osebnost. ■